

„Hver svífur hæst?“

Hugleiðingar um sópranröddina

Eitthvað er það djúpt í mannlegu eðli, sem þráir að leita á brattann, komast upp á tindinn og hefja sig til flugs. Íþróttahetjur hafa ekki látið sitt eftir liggja í þeim efnunum, en þyngðarlögðmálið stangast á við markmiðið þegar líkaminn á í hlut. Það er öðru máli að gegna um mannsröddina, sem á auðveldar með að svifa, svo að ekki sé minnst á mannsandann, sem getur svifid, jafnvel þótt líkaminn sé hlekkjaður.

Ekki ólíklega á þetta fyrirbæri mannlegs eðlis sinn þátt í því, að mannkynið hefur ávallt dáð söngraddir, sem geta breitt úr sér á hæsta sviðinu og jafnvel losað sig undan lög-málum hins líkamlega. Engin rödd á auðveldara með að svifa en sópranröddin, enda engin rödd verið almennar dáð í sögu tónlistarinnar eftir að konur fóru að hasla sér völl á söngleikasviðinu á annað borð. Það þurfti söngvara á borð við Enrico Caruso til að hnekkja valdi primadonnunar í heimi óperunnar og koma karlmönnum þar inn með tærnar, sem konur höfdu hæhana. Primadonnan réði sem sagt ríkjum og var nær undantekningarálaust sópransöngkona, sem gat framleitt tóna af þvílíkri fegurð, styrk og hæð, að undrum sætti. Það var hennar aðalsmerki og þeim mun auðveldar, sem hún gat sungið tónstigann upp úr öllu valdi, þeim mun öruggari var hún í sessi. Primadonnur blómstruðu á 18. og 19. öldinni og vel framan af þeirri tuttugustu, og fyrirbærið heldur enn velli, þó að tenórsöngvarar keppi nú við primadonnuna um vinsældir almennings af síavaxandi hörku.

Nýir tímar og breyttar kröfur.

Lengi framan af var það hinn skæri, bjarti tónblær sópran-raddrarinnar og hæfileiki til að svifa léttilega og fyrirhafnar-laust yfir öðrum röddum og hljóðfærum, sem talinn var skipta öllu máli og menn létu það lítt á sig fá, þótt röddin væri nokkuð einlit, ef hún hafði til að bera fagran blæ frá náttúrunnar hendi. Raddirpróttur þótti heldur ekki skipta höf-udmáli, því að röddin smaug auðveldlega og heyrðist oft betur en kraftmeiri dekkri raddir. Engu að síður, þegar leið á 19. öldina, var farið að semja tónlist, sem gerði kröfur til þess, að sópranröddin hefði meiri þrótt og fyllingu og gæti brugðið fyrir sig fleiri lit-brigðum en áður höfðu þótt nauðsyn-leg. Og loks var farið að semja tónlist þar sem radd-magnið skipti meira máli en eiginlega allt annað. Því leið ekki á löngu þar til farið var að skipta sópranröddum í undir-flokk, þó að mörkin væru engan veginn alltaf skýr. Í

June Anderson (sem Violetta í *La traviata*) er nú ein skærasta koloratúr sópransöngkonan

heimalandi óperunnar, Ítalíu, var með tíð og tíma farið að aðgreina eftirfarandi gerðir af sópranröddum og þá stuðst að mestu við, hvernig þær voru gerðar frá náttúrunnar hendi, en einnig í hvaða átt þær höfdu verið þróadar.

Á ítalskri tungu er talað um eftirfarandi gerðir af sópran röddum:

Kathleen Battle, sem Norina í *Don Pasquale*, hefur eina fallegstu leggiero – soubrette sópranröddina í dag.

Coloratura: Orðið er upphaflega dregið af orðinu „colore“, sem þýðir litur. En í tímans rás, hefur það breytt um merkingu. Þegar talað er um kólóratúr-sópran í dag, er venjulega átt við rödd, sem hefur mjög mikla hæð, t.d. upp á eða upp yfir F fyrir ofan þrístríkað C, en jafnframt mikinn lipurleik og er sérhæfð í að syngja trillur, hlaup og skala af einstakri leikni. Fyrir á tímum var orðið „coloratura“ ekki notað um neina eina raddgerð, heldur ætlast til að hver einasta rödd hefði þann lipurleika til að bera, sem söngmátiinn gerir kröfur til. Jafnvel bassasöngvurum var ætlað að skreyta sönginn með alls konar flúri. En smám saman varð þessi söngmáti svo til einkaeign hárra sópranradda, enda auðveldastur fyrir þær.

Á allra seinstu árum hefur þó orðið endurvakning á sviði skrautsöngsins, þannig að fleiri raddir eru aftur farnar að leggja fyrir sig flúrsöng.

Leggiero: Þýðir í raun og veru einungis að röddin sé létt í eðli sínu. Þetta er yfirleitt rödd, sem er björt og skær, minnir á vor og æskublóma. Ef hún hefur tilhlýðilega hæð, liggur beint við að þróa hana í átt að kólóratúr söng, því að oftast er þetta mjög lipur rödd frá náttúrunnar hendi. Ef hæðin er ekki fyrir hendi, en raddliturinn skær og unggæðislegur, liggur vel fyrir þessari rödd að túlka sakleysi og lífsreynslu-leysi, en jafnframt hefur þessi raddgerð oft mjög mikinn yndisþokka til að bera og lætur vel að túlka daður og ást-leitni, og er þá oft þekkt undir nafninu „soubrette“. Orðið er dregið af franska orðinu „soubrette“, sem þýðir eiginlega þjónustustúlka, en er einnig notað um konur sem hafa ráð undir hverju rifi og kunna að nota kvenleikann til að koma ár sinni vel fyrir bord.

Dæmi um óperuhlutverk fyrir sópranraddir

Kólóratúrsópran:

1. Bellini: Amína *La Sonnambula* – Elvira *I Puritani*
2. Delibes: Lakmé í samnefndri óperu.
3. Donizetti: *Lucia di Lammermoor*
4. Mozart: Drottning næturinnar í *Töfraflautunni*
5. Offenbach: Olympia í *Ævintýrum Hoffmanns*
6. Rimsky-Korsakoff: Drottningin af Shemakha í *Coq d'or*
7. Rossini: Rosina í *Rakaranum frá Sevilla* (hlutverkið var þó samið fyrir mezzo-sópran)
8. R. Strauss: Zerbinetta í *Ariadne auf Naxos*
9. Thomas: Philine í óperunni *Mignon*
10. Verdi: Oscar í *Grímballinu* – Gilda í *Rigoletto* (sem þó er oft sungin af lýriskri rödd).

Leggiero og Soubrettu hlutverk:

1. Beethoven: Marzelline í *Fidelio*
2. Donizetti: Adina í *Åstardrykknum* og Norina í *Don Pasquale*
3. Humperdinck: Gretel í *Hans og Grétu*
4. Massenet: Manon í samnefndri óperu (oft sungin af lýriskri rödd)
5. Mozart: Blonde í *Brottáminu* úr kvennabúrinu, Despina í *Cosi fan tutte*, Susanna í *Brúðkaupi Figaros*, Zerlina í *Don Giovanni*
6. Puccini: Musetta í *La Bohème*
7. J. Strauss: Adele í *Leðurblökunni*
8. R. Strauss: Sophie í *Rósariddaranum*
9. Verdi: Nanetta í *Falstaff*

Lirico hlutverk:

1. Bizet: Michaela í *Carmen*
2. Charpentier: Louise í samnefndri óperu
3. Gluck: Euridice í *Orfeus*
4. Gounod: Juliette í „Romeo et Juliette“ & Marguerite í *Faust*
5. Leoncavallo: Nedda í *Pagliacci*
6. Mozart: Pamina í *Töfraflautunni*
7. Offenbach: Antoníá í *Ævintýrum Hoffmanns*
8. J. Strauss: Rosalinda í *Leðurblökunni*
9. Puccini: Mimi í *La Bohème*, Cio-cio-san í *Madama Butterfly* og Manon Lescaut (tvö síðarnefndu hlutverkin samt oft sungin af lirico-spinto rödd).
10. Verdi: Violetta í *La Traviata*, Desdemona í *Otello* (oft sungin af lirico-spinto rödd)

Lirico-spinto og léttari dramatísk hlutverk:

1. Bellini: Norma í samnefndri óperu (hlutverk fyrir dramatískan kólóratúrsópran)
2. Berg: Marie í *Wozzek*
3. Mascagni: Santuzza í *Cavalleria Rusticana*
4. Mozart: Konstanza í *Brottáminu* úr kvennabúrinu (hlutverk fyrir dramatískan kólóratúrsópran) Greifafrúni í *Brúðkaupi Figarós*, Donna Anna og Donna Elvira í *Don Giovanni*, Fiordiligi í *Cosi fan tutte*
5. Offenbach: Giulia í *Ævintýrum Hoffmanns*
6. Puccini: Tosca og Turandot í samnefndum óperum
7. Tchaikowsky: Tatyana í *Eugen Onegin*
8. R. Strauss: Ariadne í *Ariadne auf Naxos*, Chrysostemis í *Elektra*, Feldmarschallin í *Rósariddaranum*, Salomé í samnefndri óperu.
9. Verdi: Aida, Elisabetta í *Don Carlos*, Elvira í „Ernani“ Amelia í *Grímballinu*, Leonora bæði í *Il Trovatore* og *Valdi örlaganna*, Mistress Ford í *Falstaff*, Lady Macbeth.
10. Wagner: Elisabeth í *Tannhäuser*, Elsa í *Lohengrin*, Sieglinde í *Walküre*, Senta í *Hollendingnum fljúgandi* – Eva í *Meistarasongvurunum*.

Hádramatísk hlutverk:

1. Beethoven: *Fidelio*
2. R. Strauss: *Elektra*
3. Wagner: Brynhildur í *Valkyrjunni*, Siegfried og Ragnarökum. Isolde í *Tristan og Isolde*, Kundry í *Parsifal*.

Mirella Freni fyrst lýrisk sopranrödd nú lirico – spinto – sem Tatyana í *Eugen Onegin*.

Lirico: Lýriskur sópran var lengi hin eina sanna sopranrödd. Það er enn björt og skær rödd en samt með örliðið dekkri raddblæ en leggiero röddin og verulega meiri fyllingu. Henni lætur betur að túlka mannlega dýpt og þá sér í lagi tilfinningalit stúlkunnar í öllum sínum blæbrigðum. Venjulega getur þessi rödd sungið þrístikað C léttilega og stundum eitthvað þar fyrir ofan, en lætur best að breiða úr sér á efra miðsviðinu. Hún hefur sjaldnast mikinn þrótt á neðra miðsviðinu, en þó mun meiri en t.d. sopranos-leggiero. Einstaka sinnum getur þessi rödd haft óvenjumikla hæð fyrir raddgerðina og meiri lipurleika en gengur og gerist. Þá er oft talað um lýriskan kólóratúrsópran.

Lirico-spinto: Orðið þýðir, að um lýriska rödd sé að ræða en röddin hefur verið þanin út á ystu nöf hins mögulega, ef svo má að orði komast. Röddin hefur nokkurn veginn sama umfang og lýrisk sopranrödd og getur sungið þrístikað C, ef þörf gerist, en nýtur sín mun betur á lægra raddsviðinu en lýriska röddin og syngur af meiri þrótti, meiri fyllingu og með mun dekkri litblæ en hreinlýrisk rödd. Margar hreinlýriskar sopranraddir þróast í þessa átt, þegar árin færast yfir, þar eð flestar raddir hafa tilhneigingu til að lækka sig og dökkna með aldrinum. Þessari rödd lætur best að túlka tilfinningalif konunnar fremur en stúlkunnar og þá gjarnan tilfinningalif konunnar á erfiðari augnablikum lífsins.

Drammatico: Er rödd hetjunnar, sem berst af hugrekki við ofurafl örlaganna. Dramatískur sópran hefur nokkuð svipad raddumfang og lýriskur og lirico-spinto sópran, en mun meiri þrótt og kraft og dekkri raddblæ og meiri fyllingu en allar hinar raddgerðirnar til saman. Raddstyrkurinn er hér hærra skrifauður en hrein raddfegurð og lipurleiki; eiginleik-

Birgit Nilsson sem Brynhildur í Götterdämmerung. Hún hafði mikla dramatíská sopranrödd og var frábær í óperum Wagners. Hesturinn Grani hefði líklega verið bass – barítón ef hann hefði mætt

ar sem verða oft undan að láta, sérlega ef raddmagnið er framkallað með þrotlausri þjálfun í stað þess að vera hrein gjöf náttúrunnar. Það gerist nokkuð oft, þar eð þessi rödd er frámunalega sjaldgæf frá náttúrunnar hendi en þeim mun eftirsóttari. Því freistast margir til að þjálfa fingerðari raddir upp í þungavigtarklassann til að mæta eftirspurninni, þótt það sé líklegt til að stytta söngævina til muna.

Sjaldgæfasta sopranröddin af öllum er svokallaður „soprano drammatico d’agilita“ eða dramatískur kólóratúrsópran. Það er svo vegna þess að raddmagn og fylling stangast í eðli sínu á við raddlipurð og sveigjanleika og flestar dramatískar raddir eru eins og klettur í hafinu og jafnósveigjanlegar.

Í hinum þýzkumælandi heimi er gjarnan talað um tvenns konar dramatískar sopranraddir. Önnur er kölluð „jugendlich-dramatisch“ eða dramatísk rödd með unggæðislegu ívafi. Hin aftur á móti „hoch-dramatisch“ eða hádramatísk rödd. Þeirri rödd er ætlað að yfirgæfa fullskipaða nútíma sinfóniuhljómsveit og hafa betur. Þessar raddir sérhæfa sig gjarnan í að syngja þyngstu hlutverk í óperum Richards Wagner og Richards Strauss.

Þegar litið er yfir farinn veg má segja, að hinn tæri og skæri raddblær sopranraddirinnar hafi verið á undanhaldi gagnvart dekkri blaebrigðum og meiri fyllingu eftir því sem tímar hafa liðið. Raddþróttur hefur einnig farið að skipta meira mál. Þetta er í samræmi við, að dekkri hliðar sárlífsins og sálarflækjur hafa smám saman verið að komast upp á yfirborðið og jafnvel orðið að viðfangsefni óperutexta. Fyrir eina tif og það ekki fyrir svo löngu, þótti það jaðra við ósiðsemi, að konur létu dekkri blaebrigði raddirinnar ráða ferðinni t.d. á þann hátt sem dægurlagasöngkonur nútímans gera. Það þótti gróft, jafnvel beinlínis klúrt, og ósamboðið heiðvirðri konu með óspillta sál. Nútíminn er umburðarlyndari í þeim efnunum og við brosum að hugsunarhætti Viktoriutímabilsins. Við höfum jafnvel haft endaskipti á hlutum. Í dag er ekki fjarri lagi, að kona sem syngur eins og lævirki, sé álitin hafa sálarlíf, sem ristir ekki dýpra en því nemur svo að ekki sé minnst á gáfnafarið. Hvert tímabil hefur sem sagt sitt eigið gildismat og ekkert er óbreytanlegt í þessum heimi. Því getur vel átt eftir að birta til fyrir sopranröddinni á nýjan leik og skær hreinleiki hennar að komast aftur til vefs og virðingar áður en varir.

Halldór Hansen

Hvaða óperur eru eftir?

Í viðtali við Garðar Cortes í síðasta Óperublaði kom fram að þegar fjárráð ÍÓ leyfdu langaði hann mest til að sýna íslenskar óperur. Jafnframt sagði hann að ÍÓ ætti enn eftir að sýna ýmsa gullmola óperubókmenntanna. Þetta leiðir hugann að því hvaða óperur eigi eftir að sýna á Íslandi af þeim, sem helst ganga í erlendum óperuhúsum.

Við skoðun á þeim óperum, sem sýndar hafa verið í ÍÓ og Þjóðleikhúsini frá árinu 1950, sést að Mozart og Verdi hafa verið vinsælustu höfundarnir eins og víða annars staðar og því næst Puccini. Hins vegar hefur lítið borið á frönskum óperum og engin ópera Wagners hefur verið sviðsett á Íslandi.

Sé litið til vinsælustu höfundanna, þá er kannski kominn tími á Cosi fan tutte og Brottnámið úr kvennabúrinu eftir Mozart, en aðrar af helstu óperum hans hafa verið sýndar hér á liðnum árum. Af óperum Verdis sem eftir eru má nefna Vald örlaganna og Don Carlos, en einnig Macbeth, Nabucco, Simon Boccanegra og Falstaff.

Þegar hugsað er til franska ópera, sem vel mætti setja á svið hérlandis, má nefna óperuna Faust eftir Gounod. Óperur Wagners eru hins vegar flestar það stórar að umfangi og erfiðar í flutningi, að það gæti reynst erfitt að setja þær á svið hérlandis. Hugsanlega væri þó hægt að setja upp Hollendinginn fljúgandi og jafnvel Tannhäuser og Lohengrin með nokkrum erlendum lánsöngvurum. Af öðrum þýskum óperum má nefna Töfraskyttuna eftir Weber og Fidelio eftir Beethoven og e.t.v. Rósariddarann eftir R. Strauss.

EKKI má ganga fram hjá hinum sívinsæla Puccini og er nú langt um liðið síðan Madama Butterfly var sett upp og Manon Lescaut, Stúlkan úr villta vestrinu og Turandot hafa aldrei verið settar upp hér á landi. Aðrar ítalskar óperur sem til greina koma eru t.d. Andrea Chenier eftir Giordano, Norma eftir Bellini og Don Pasquale og Ástardrykkurinn eftir Donizetti. EKKI má heldur gleyma rússnesku óperunum, en af þeim kæmi hin gullfallega Eugen Onegin vel til greina.

Þær óperur, sem nefndar eru að ofan eiga það sameiginlegt, að þær hafa notið töluverðra vinsældir meðal almennra óperugesta. Auðvitað er mikil til af góðum óperum, sem ekki uppfylla skilyrðið um vinsældir. Til þess að gleðja einn mann vil ég fyrst nefna eina óperu Benjamins Brittens, Peter Grimes. Einig má nefna hluti eins og óperur Janaceks, Wozzeck eftir Alban Berg og Katarinu Ismailovu eftir Shostakovits.

Nýjustu fréttir! – Smáópera í Trékyllisvík

Samkvæmt áreiðanlegum heimildum munu hjónin Ófeigur P. Elliðason og Runfríður Alfreðsdóttir á Keilu í Trékyllisvík á Ströndum hafa ákvæðið að stofna smáóperu í Trékyllisvík. Þau hjón hafa um árabil árangurslaust reynt að fá inngöngu í óperukórinn, en gáfust loks upp á biðinni og ákváðu í staðinn að fara norður og gera þetta sjálf. Gamla hlaðan á Keilu verður notuð undir óopersýningarnar og munu þau hjón sjálf annast söng í aðalhlutverkum, en reynt verður að fá samsveitunga í minni hlutverk.